

(Algus 4. lk.)

Partsi töö Kilingi-Nõmmel lõppes kurvalt. Juhtus nii, et Tallinna tolliladusesse jäid seisma tuhat Ameerika rändkinoaparaati. Need aparaadid oli tellinud Nõukogude Liit, kuid Tallinna sadamas, kus oli Nõukogude väliskaubanduse vastuvõtupunkt, ei võtnud Nõukogude ekspedid aparaate vastu, sest need ei vastanud ohutustehnilistele tingimustele. Aparaadid seisis tollilaos, kuni ühel päeval anti nad üle haridusministeeriumile, kes saatis nad laiali maakoolidesse. Linnakoolid neid vist ei võtnud, sest linnas olid kinod isegi olemas. Mingeid filme haridusministeeriumil

anda ei olnud. Vana Partsi hing ei saanud rahu, et ilus tehnika seisab kasutamata, ja ta hakkas Pärnust filme tooma ning neid oma koolis näitama. Filme näitasid muidugi koolipoisid, kuni ühel päeval filmilint katkes ja süttis aparaadi valgusti volta kaare lahtises leegis. Tekkinud tulekahjus sai surma paarkümmend last, kellele on pandud Kilingi-Nõmme kalmistule mälestusmärk. Veel praegugi elab Kilingi-Nõmme tulekahjust saanud haavaarmidega inimesi. Parts läks kohtu alla, seal selguski, millise kingituse oli haridusministeerium koolidele teinud. Parts mõisteti õigeks, Kilingi-Nõmmele ta arusaadavalt tööle jääda ei saanud, ta suunati ühte teise kooli.

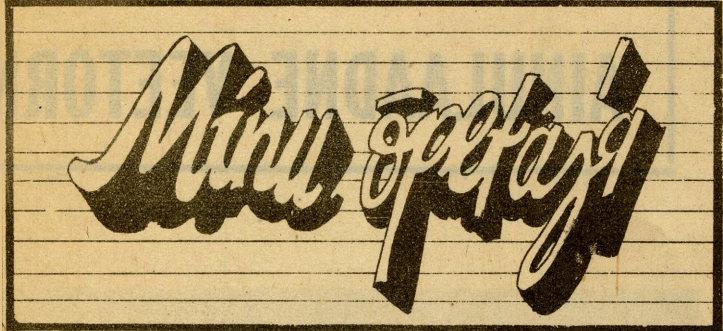
Kui ma kiriutasin kunagi loo «Miks kooliõpetaja Laur

kinkis Arno Talile viiuli», kus ka Partsist juttu oli, siis palus Parts, et mina temast nii enam ei kirjutaks, sest tema kolleegide hulgas olla minu kirjutisest meelepaha tekkinud. Nüüd on Parts surnud, tema õpilased panid talle Tallinnas Rahumäele korraliku hauakiivi. Kuni surmani käis ta kõikide Eesti teatrite etendustel, mida Tallinnas näidati, ja «Vanemuise» administraatorid teadsid, et tema jaoks pidi küllalistendustel alati olema koht jäetud, — oli ju tema õpilaste hulgas peale Kaarel Irdi ka veel Epp Kaidu.

Kõik, mida ma hiljem olen õppinud, oleks jäänud minu poolt õppimata, kui poleks olnud minu õpetajat Jaan Partsi.

Illustreerinud
ANDRUS PEEGEL

KAAREL IRD

Paljude meie ilutegijate — kirjandusemeeste, muusikute ja ka teatriinimeste — elulugudest on teada, et neil on olnud laulda armastav ema või kannelt mängiv isa. Minul seda ei olnud. Oma varasurnud ema laulu ma ei mäleta, isa oli küll noores põlves Pärnu karskusseltsis «Valgus» ja hiljem ka Riia eesti seltsis «Imanta» näitemängu teinud, aga pilli- ja laulumees ta ei olnud.

Minu esimene kool oli Kilingi-Nõmme neljaklassiline algkool. Juhatajaks oli Nõmmiku nimeline mees, kes käis tunde andmas, tsariaegne kuldnoõpidega munder seljas. Peale selle oli ta kusagil rendile antud taiu pärisperemees ja juhtiv tegelane Saarde Põlumeeste Seltsis ja Majandusühisuses. Ka oli ta potipõllumeeste partei kohalik liider. Ta õpetas eesti keelt ja matemaatikat, tehes seda naahkselt kuivalt ja fantaasiavaeselt. Tema meelest oligi tuupimine see ainuõige õppimine. Laulmise tundidega oli niisugune kord, et neist tundidest sai kergesti vabaks, kui suutsid tõestada, et sul ei ole lauluhäält või muusikalist kuulmist. Tunnistusele pandi sellistele laulmisest vabastatud lastele laulmise hindeks kriips, mis keskmist hinnet ei mõjutanud. Kuna laulmine oli alati viimane tund, siis tähendas laulmisest vabastamine ühte lisatundi vaba aega, mille täitmiseks oli minul küllagi palju huvitavamaid ettevõtmisi kui laulmine.

Ma tulin Nõmmiku koolist välja niilühedaste teadmistega matemaatikas ja õigekirjas (tol ajal oli koolis üldse ainult kolm hinnet: hea, rahuldav ja puudulik), ja ega mul kodus kedagi olnud, kes oleks minu õppimist osanud kontrollida. Isa oli üldse vaevalt kaks aastat koolis saanud käia ja ega võõrasemalgi rohkem kirjatakust olnud. Ainuke, mida isa matemaatikast oskas, oli see, kuidas ruutsüldades pinda mõõta. Ta oli ju tsunftiselli paberitega mees, kelle ametioskuste hulka kuulus tükitööna värvitava pinna mõõtmise, nii nagu ka vinkli ja sirgli käsitlemine.

Minu algkoolis käimise ajal oli veel kohustuslik neljaklassiline haridus, kusjuures maakoolides oli õpiaeg veelgi lühem, sest kari pidi ikka siis karjamaale saama, kui rohi haljendama hakkas, ja ega sügiselgi saanud karja karja-

poisi pärast varem lauta jätta.

Minu koolitee ei lõppenud nelja klassiga, vaid viis edasi vana Partsi kooli, mille ametlik nimi oli tol ajal Saarde Kihelkonna Kõrgem Algkool. See oli üsna tavaline kihelkonnakool, nagu neid Eestimaa palju teisi on olnud, ja mille ülalpidajaks olid Saarde kihelkonna vallad ja Kilingi-Nõmme alev. Koolijuhatajaks oli Tarvastu mulk Jaan Parts, kes oli oma õpetajahariduse saanud veel selletaolises seminaris, kuhu õppima pääsesid ainult musitseerimisvõimelised inimesed. Seminari õpetajad pidid oskama mängida kas harmooniumi, klaverit või viiuli. Vana Partsi pill oli viiul. Küllap see nõue pärines neist aegadest, kui kihelkonnakooli õpetaja oli samal ajal alati ka köster, kes pühapäeviti kirikus orelit pidi mängima.

Minu algkooliaastatel ei olnud veel raadiot, muidugi ka mitte televisorit, ning kinogi külastas Kilingi-Nõmme alevit üliharva. Põhiliseks meelehutamiseks oli ajaviitekirjanduse lugemine. Esimesena sattus sellisest kirjandusest kätte kaks köidetud aastakäiku J. Kõrvi ajalehe «Valgus» lisalehti, milles oli põnevaid jutte vaprate buuride võitlustest inglasega, sõjast verejanuliste hiinlastega ja nii edasi. Edasi jõudis järg pakside rõõvimaanide kätte, mida sai väikese tasu eest laenata alevi raamatukauplusest. Muide, mõned neist põnevaist lugudest hakkasid 30-ndail aastail üksikvihikutena uuesti ilmnema. Paari aastaga oli see kirjavara mitu korda läbi loetud ja siis tuli lihtsalt hädaga lugema hakata soomlase Lindequisti kaheköitelist suurekaustalist «Üldist ajalugu». Onneks oli see ajalugu kirjutatud nii elavalt, huvitavalt, põnevalt, et teda ei saanud käest ära panna, kui olid juba lugema hakanud. Nii sai teda korduvalt loetud. Ajalugu muutus tänu Lindequistile nii põnevaks, kuid lugemisvara napus jäi püsima ja viimases hädas pöördusin isegi Nõmmiku poole, et temalt midagi lugeda saada (koolil mingit raamatukogu ei olnud). Nõmmik andiski mulle oma väikeselt raamaturiigilist pakku kõite «Ristikoguduse ajalugu», mis oli ka põnev, kuna seal oli kõigile enam juttu vagade kristlaste tapmisest paganate poolt.

Edasi tulid minu lugemisva-

ra hulka ka E. Vilde põnevusjutud, nagu «Karikas kihvti», «Musta mantliga mees» jt. Need raamatud, mida Tammisaare, Tuglas või Metsanurk olid tolleks ajaks kirjutanud, minu lugemisvarasse ei kuulunud. Minu lugemisvara pidi olema eelkõige põnev. Selle taoline kirjavara oleks minu lugemisvaraks jäänudki, kui Partsil, kes ise õpetas eesti keelt, poleks olnud kommet eesti keele tundides meile ette lugeda head uut programmi-välist kirjandust. Saarde kool oli nagu Palamuse kool — enamik õpilasi oli maalt ja elas koolis, alevilapsed aga käisid kodust. Kui internaadis olijate õhtune õppimine läbi oli, tuli mõnigi kord vana Parts, istus lambi alla koolipingi peale, s. t. laua peale, mis tolle aja kombenormide järgi oli lubamatu, ja hakkas ette lugema. Mäletan vana Partsi loetuna saksa kirjaniku Bonselsi teost «Mesilane Maa-ja», A. Kivi «Seitset venda», V. Hugo «Pariisi Jumalaema kirikut», kust ta luges terve pika Imede Öue kirjeldava peatüki. Veel luges ta Tuglase «Androgüüni päeva», õpetades meid nägema selle teose keele ilu ja värviküllust. Kord võttis ta kätte — kogenud kooliõpetajana teadis ta, et paljud inimesed jätvavad lugedes vahele kõik looduskirjeldused, — värskes «Loomingus» ilmunud Richard Rohu novelli, et avada meie silmad ja kõrva looduskirjelduste ilule, näidates, et loodus, mida me loodusloot tundides ja maalapsed oma igapäevases elus õppisime tundma tema praktilistes väärtustes, sisaldas veel tohtu suurt esteetilist väärtust. Tänu sellele Partsi programmivälisele kirjandusliku kultuuri kasvata-misele muutus mu lugemisvaraks ka kõik see, mida oli «Noor-Eesti» kirjutatud, kogu Tammsaare looming, «Siuru», kogu uuem eesti kirjandus.

Partsi koolis oli kombeks ka pidusid korraldada. Need peod olid ainult koolisisesed, nende tegemine oli õpilaste oma hool, nad pidid neid ise organiseerima, ise kava koostama, mille Parts kinnitas alles siis, kui eeskavas oli küllalt laulmist ja just ansambli laulmist. Kord oli koolis isegi poiste topeltkvartett, kes laulis nelja-häälsed laule. Parts ise hoolitses ainult laulude õpetamise eest, kogu muu peo korraldus oli õpilaste asi. Õpilased tegid selles koolis, kus oli ainult kaks õpetajat, üldse kõik ise. See algas endale koolimütsi õmblemisest, millele järgnes käsitöötunnis koolile luudade tegemine terveks aastaks. Poisid lõhkusid puid ja kütsid ahju, tüdrukud koristasid ruume. Õpilased pidasid ise korda, valisid peokorrapidajad, igaks poolaastaks raamatukoguhoidja jne. Ühel aastal valiti selleks mind, ja selle poolaasta hinded olid mul kõige halvemad. Lõpuks oli mul kasulikum kuuendat klassi kordama jääda ja tänu sellele sain kolm aastat selles toredas koolis olla. Muide, selles koolis oli kõige väiksem puudujate protsent terve Pärnu maakonna kohta.

Ühel ajal oli koolis koguni 16 poisist koosnev viiuldajate

ansambel, kes mängis K. A. Hermannil «Laulu ja Mängu Lehest» mahakirjutatud marsi Bellini ooperist «Norma». Iga kord, kui Kilingi-Nõmmele tulid küllalistendusi andma kutselised teatrid, kauples vana Parts teatrilt oma koolile välja mingid kõige odavamad piletid Kilingi-Nõmme pritsimaja saali rõdul seismiseks. Sealt nägime Lunatšarski «Võimuhullustust» Felix Moori Ly Lasneri ja Kaljolaga; nägime Mizzi Möllerit F. Herzeni komöödias «Sinirebane», mida mängis «Vanemuine», kus ta tegi etüüdi suure lutsu või sägaga, mis kogu aeg käest ära libises. Ma nägin seal Tallinna Draamateatri etendust Claudeli «Vahetus», milles mind eriti rääbas lühikasvuline, kuid väga jõuline Ruut Tarmo. Neil aegadel tehti mõnigi kord ringreisietendusi veel nii, et kaasas oli kunstnik, kes väikeste võimalustega alevilavadelgi püüdis kindlustada tõelise teatriillusiooni. Need professionaalsete teatrite etendused mõjutasid minu teatriarusaamist niisama tugevalt kui Partsi õhtused lugemistunnid kirjanduse mõistmist. Olen mõnikord kuulnud, kuidas õpetajad kurdavad, rääkides esteetilisest kasvatus-tööst, et programmid ei luba neil ühte, teist või kolmandat teha. Kuid ka vana Partsi ajal olid programmid, mille täitmist käisid kontrollimas maakonna koolivalitsuse inspektorid.

Minu isa oli maaler, kelle põhiliseks hobiks oli tiseritöö. Selle kõrval aga ta aeg-ajalt ka maalits. 1917. aastal sattusin ma isa käekõrval Tallinnas moodsate eesti kunstnike näitusele, kus olid väljas Aren, Mägi, Burmann ja teisigi krobelselt maalivaid meistreid. Isale see kunsti ei meeldinud. Mäletan, et otse kunstinäituse vastas üle tänava oli raamatukaupluse aknal ilus suur läikiv õlitriküüs maastikupilt, mis ka mulle näis ilusam kui näitusel nähtu.

Kujutavast kunstist uuele arusaamisele avati mu silmad samas Partsi koolis. Just siis olid ilmunud kaks pisikest mapikest reproduktsioonidega moodsate eesti kunstnike töödest (Aren, Burmann, Mägi jt.). Need mapid tõi klassi Parts. Üheks pildiks, millest te meile pikemalt rääkis, oli Kristjan Raua maali «Rist» repro.

Selleaegsetes maakoolides oli teine õpetaja alati naisõpetaja, kes õpetas tütarlaste käsitööd, võõrkeelt, joonistamist, looduslugu, ajalugu ja muid «teisejärgulisi», mulle häid hindeid andvaid õppeaineid. Minu ajal oli naisõpetaja Partsist pärit noor preili Siigelas. Ise oli ta maali õppinud Pärnus impressionistist kunstniku Süvalo juures. Nii õpetas preili Siigelas meidki akvarelle ja pastelle kasutama mitte fotorealistlikus, vaid impressionistlikus laadis. Tullemuseks oli see, et ma hakkasin kopeerima Konrad Mäe maale ja mu arusaamised maalikunstist läksid isa omadest lahku.

Nende kolme kihelkonnakooliaastaga sain niipalju kunstiarmaastuse hea ja kurja tundmise puu viljast maitse

suhu, et 1927. aasta sügisel kunstiküllasessse Riiga sattudes olin nagu karjapoiss õunaaias, kus valvur õösel magama jää-nud. Sellest, mida ma tollal Riia teatritest sain, olen juba kirjutanud. Vähem, aga ikkagi väga palju, sain ma Riia kahest kunstimuuseumist, kuhu sissepääs oli tasuta, nii nagu oli tasuta sümfooniakontsertide kuulamine suvekuudel, kui leppisid püstiseismisega. Alles hiljuti jutus Ernesaksaga tuli välja, et meie mõlema noorepõlve kõige suuremaks muusikamõistmise mõjutajaks olid poola dirigendi Bierdiajewi kontserdid, mida ma Riias kahel suvel iga nädal kolm korda kuulata sain ja mida Ernesaks oli kuulnud Tallinnas. Ka sellest olen ma kusagil juba midagi kirjutanud. Täna mõistan ma rohkem kui kunagi enne, et aluse kõikide kirjanduse- ja kunstirikkuste taajumisele pani Partsi kool, tavaline maa-alkkool.

Tean, et praegugi on õpetajate hulgas neid, kes suudavad lastes äratada sügava huvi hea kirjanduse, kujutava kunsti, muusika ja teatri vastu. Kuid ma tean ka, et õpetajate hulgas käib näiteks niisugune vaidlus, kes peab lapse esimest korda teatrisse tooma, kas vanemad või kool, — mis praktiliselt tähendab illusoorset nõuet, et vanemad, kes ise kordagi teatris pole käinud, peavad oma lapsi teatrisse tooma. See on absurdne ja vastutustundetu nõue.

Meie teatris on kartoteek, kus on kirjas kõik, mida üks või teine kool on «Vanemuises» viimase paarikümne aasta jooksul külastanud. Sealt nähtub, et on ka neid koole, kellel on hooaja jooksul kirjas ainult üks operetikülastus. Kas ei tähenda see, et õpetaja, kes lapsi teatrisse toob ja kellel on kõrgem haridus, pole saanud isegi algetist esteetilist kasvatus vana Partsi kihelkonnakooli tasemel?

Kui ma praegu loen talviti, kuidas ühel-teisel-kolmandal koolil on liuväli korrastamata, siis tuleb mulle jälle meelde, et talve tulekul oli liuvälja tegemine Partsi koolis esimene asi. Nii mõnigi sõitis liuväljal omatehtud uiskudega, mille puuklotside all olid vikatiroot-sud, aga kõik võtsid tööst osa. Ka suusad tegid poisid endale ise. Kehakultuurivahendeist oli koolil veel kaks sangpomi, ühe- ja kahepuudane. Vahel juhtus, et vana Parts võttis kahepuudase pommi ja surus poiste rõõmuks üles. Sport-mängudeks oli meil ainult üks kümme korda paigutatud jalgpall.

Muidugi, kõige rahulikum elu on neil õpetajatel, kes kindlalt programmidest, eeskirjadest ja instruksioonidest kinni peavad. Parts neist puist kinni ei pidanud. Ta pani poisid mitte ainult teid ja liuvälja puhastama, vaid ka puid lõhkuma, ahjusid kütma ja tüdrukud põrandaid pesema. Kõige oma kunstiarmaastuse juures jäi ta alati tööd, eriti maamehe tööd austavaks meheks.

(Järg 6. lk.)